

MIP-AMSTERDAM

Wijk 15: landelijk Noord.

Andere MIP-wijken:

Centrum	wijk 1
Zuid en oost voor 1914	wijk 2
Oud zuid	wijk 3
Oud west	wijk 4
Oud noord	wijk 5
20-40 gordel west	wijk 6
Plan Berlage	wijk 7
20-40 gordel noord	wijk 8
Watergraafsmeer	wijk 9
Westelijke tuinsteden	wijk 10
Buitenveldert	wijk 11
~~Noord na 1914~~	~~wijk 12~~
Bijlmermeer	wijk 13
Landelijk west	wijk 14
Landelijk noord	wijk 15
Havens west	wijk 16

1. Inleiding.

Landelijk Noord ligt ten noorden van het stedelijk gebied Noord, en maakt deel uit van het landelijk gebied Waterland. De aangrenzende gemeenten zijn Broek in Waterland, Landsmeer en Oostzaan. De gemeentegrens van Amsterdam loopt in het westelijke deel vlak langs de stedelijke bebouwing van Noord, in het oostelijk deel beslaat zij een aanzienlijk deel van de oppervlakte van Waterland tot aan de Uitdammer Die. Binnen de huidige gemeentegrens van Amsterdam liggen de dorpen Schellingwoude, Durgerdam, Ransdorp, Holysloot en Zunderdorp.

De verspreid liggende dorpen kennen een bewoningsgeschiedenis die teruggaat tot de twaalfde eeuw.

Sedert 1857 had Ransdorp samen met Schellingwoude, Durgerdam en Holysloot de gemeente Ransdorp gevormd. In 1921 werd door gemeente Amsterdam zowel deze gemeente als de gemeenten Buiksloot, Nieuwendam, Watergraafsmeer en Sloten (N.H.) geannexeerd. De structuur van de dorpen is uitzonderlijk goed bewaard gebleven. Gezien de landschappelijke waarde van Waterland maakt het gebied deel uit van 'het nationaal landschap Waterland'. Daarnaast zijn Ransdorp en Durgerdam sinds 1976 beschermd dorpsgezicht. Het beleid in het concept-ontwerp-streekplan Waterland is gericht op het handhaven van het karakter van Waterland als een gebied met een natuurlijke en landschappelijke betekenis. Een belangrijke cultuur-historische waarde hebben de dorpsilhouetten in het vlakke land. De architectuur uit de periode 1850-1940 is in de bestaande structuur opgenomen en is van ondergeschikt belang in het totaalbeeld. Het aantal geïnventariseerde objecten is dan ook gering.

2/3. Bodemgesteldheid en grondgebruik.

Voor de eerste kolonisatie maakten grote stormvloeden bewoning van het drassige Waterland onmogelijk; tweederde van het veenland verdween definitief onder water. Rond elfhonderd kwamen de eerste bewoners vanuit het westen van Noord-Holland en vanuit het Gooi,

nadat gedeelten van de drassige veengebieden in de loop van de tiende en elfde eeuw - twee relatief droge eeuwen - begaanbaar werden gemaakt.

Omstreeks 1345 gelastte graaf Willem III de eerste omdijking van een gedeelte van Waterland.

Het hoogveengebied werd ontgonnen en voor de eerste generatie Waterlanders was akkerbouw de belangrijkste bron van inkomsten. Om op het veen te kunnen akkeren moest het diep worden ontwaterd, wat leidde tot klink en oxydatie. Rond de 14de eeuw had dit proces zich zo ver doorgezet dat het grondwater was bereikt. Het grootste deel van het gebied kon alleen nog maar worden gebruikt voor veeteelt. Veeteelt betekende minder werkgelegenheid dan akkerbouw, waardoor een deel van de bevolking (waarschijnlijk) naar de inmiddels opgekomen steden verhuisde. Het agrarische karakter is tot aan de dag van vandaag bewaard gebleven. In de 15de en 16de eeuw profiteerden de Waterlanders van het groeiende stedelijke handelscircuit en werd de belangrijkste bron van inkomsten verkregen uit de handel, scheepvaart en nijverheid. In Durgerdam was de visserij de belangrijkste bestaansbron. Als reactie op de toenemende welvaart in Waterland voerde Amsterdam in de 17de eeuw een beschermende politiek, die erop was gericht de concurrentie vanuit het noorden via voorschriften zoveel mogelijk uit te schakelen. Deze situatie duurde voort tot in de 19de eeuw.

Bij de bestudering van de geologische kaart is vast te stellen dat de dorpen zijn gesitueerd op zogenaamde veenbulten temidden van door zeeklei bedekte gebieden. Het waterniveau is hoog en ligt tegenwoordig circa 30 cm beneden dat van het land. Ten zuiden van de Volgermeerpolder ligt de voormalige veenderij Zunderdorp, waar het veen voor een deel is afgegraven. Dit is eveneens gebeurd in de Volgermeerpolder. De brede sloten vormen de restanten van deze afgraving. Tot in de 20ste eeuw is er in Waterland veen afgegraven.

In de periode 1850-1900 waren er regelmatig kleine overstromingen en doorwatering van de Zuiderzeedijk. Het water in Waterland was hierdoor ziltig

3.1 Landschapsbeeld.

Vanaf 1850 is het landschapsbeeld in Waterland vrijwel onveranderd. In de periode 1850-1940 waren er in ieder geval meer concentraties van bomen, verspreid liggend over het gehele gebied.

Waterland is (en was) een waterrijk gebied. In de 19de eeuw zijn een aantal meren drooggelegd. (zie infrastructuur). Deze zijn herkenbaar in het landschap, zoals het Belmermeer, dat door hoge dijken omzoomd is. Overgebleven zijn de talrijke afwateringssloten langs de wegen en haaks op de wegen landinwaarts. De Dieen zijn voor een groot deel gespaard gebleven.

In het open landschap zijn de silhouetten van de dorpen en de torens zichtbaar. Er zijn geen beeldverstorende elementen, met uitzondering van de stedelijke rand van Amsterdam-Noord, waarin hoogbouw de boventoon voert.

Vanaf de Zuiderzeedijk (waarop recentelijk een fietspad is aangelegd) zijn de boerderijen met tentdaken in het landschap goed zichtbaar. De boerderijen staan langs verharde wegen individueel of in kleine groepen met rondom in ruime mate beplanting. Het agrarische karakter is overheersend. Vrijwel overal grazen koeien op door water omzoomde percelen.

4. 'Amsterdams Waterland', beknopte geografische beschrijving.

Waterland bestaat voor een groot deel uit polders. Tot Amsterdam behoren de Belmermeerpolder, de Volgermeerpolder, een deel van de Broekermeerpolder en een aantal kleine polders. Achter de huidige stedelijke bebouwing van Noord ligt ten oosten van het Noordhollandskanaal de 'Grote- en de Kleine Blauwe Polder' en de Priesterpolder. In laatstgenoemde polder ligt Zunderdorp. Aangrenzend liggen de Poppendammer- en de Bloemendaler Weeren en de Durgerdammer Diepolder. In laatst- genoemde polders liggen Ransdorp en Durgerdam. Tenslotte ligt parallel aan de grillige kustlijn van het IJsselmeer Holysloot. Zijn Schellingwoude en Durgerdam dijkdorpen langs de IJ-mond, Zunderdorp, Ransdorp en Holysloot zijn ware Waterlandse dorpen, waarvan de structuur is ontstaan vanuit de Gouwen. Ransdorp en Holysloot liggen beide aan een Die, het Ransdorper Die en het Holsloter Die. Het Holsloter Die krijgt een vervolg in de Uitdammer Die, die grenst aan het IJsselmeer. Een tweetal 'wielen' bevinden zich binnen de gemeentegrenzen. Het zijn het Kinselmeer ter hoogte van Ransdorp met een aanzienlijk oppervlakte water en het Barnegat ter hoogte van Holysloot. Tussen beide wielen in is de Blijkmeerpolder gelegen. Voor Durgerdam bevindt zich een buitendijs-gelegen polder, de IJdoorn-polder, die een onderdeel vormt van de IJ-monding.

4.1 De infrastructuur.

Het wegennet van Waterland heeft in de periode 1850-1940 geen veranderingen ondergaan. Door de waterrijke omgeving waren de wegen niet talrijk, onverhard, smal. Eeuwenoude voetpaden zijn heden ten dage nog terug te vinden, zoals het voetpad van Holysloot naar de Zuiderzeedijk.

Enkele belangrijke verbindingswegen zijn de Poppendammergouw richting Zuiderwoude, de Bloemendalergouw (1825), de verbindingsweg tussen Ransdorp en Holysloot, de Durgerdammergouw, van Durgerdam naar Ransdorp, de Liergouw van Schellingwoude naar Ransdorp, de Nieuwe Gouw van Ransdorp naar Zunderdorp, de Zunderdorper Gouw van Nieuwendamm naar Zunderdorp en de Wijker-gouw van Schellingwoude tot aan de Zunderdorper Gouw.

Wateren.

Het waterwegennet heeft in de periode 1850-1940 enkele wijzigingen ondergaan. Een tweetal meren, de Durgerdammer Die en de Blijkmeerpolder zijn in 1879 drooggelegd, het Kinselmeer (ontstaan tijdens de vloed van 1570) is in deze periode in omvang toegenomen door afkaveling.

De belangrijkste waterlopen door het Amsterdamse Waterland zijn het Noordhollandskanaal, aangelegd in 1872, als alternatief voor het 'Kanaal door Waterland' (zie hieronder). De Weersloot, die een verbinding vormt tussen Schellingwoude en Ransdorp, en een vervolg krijgt als het Achtertwiseke richting IJsselmeer. Vanaf Durgerdam loopt een kanaal parallel aan de Bloemendalergouw richting Holysloot. Het is het onvoltooide 'Kanaal door Waterland', dat was bedoeld als oplossing voor het probleem van de steeds verder verzandende monding van het IJ.

Ontworpen door A.F. Goudriaan is het geplande trace van Durgerdam tot Marken herkenbaar van Durgerdam tot aan de Uitdammer Die.

Voor de afwatering van Waterland zijn enkele gemalen in gebruik. Ter hoogte van het dorp Schellingwoude werden omstreeks 1870 de Oranjesluizen aangelegd. Het oorspronkelijke stoomgemaal van de sluizen dateert uit 1872. Verder is er een afwateringssluis ter hoogte van Uitdam.

5. De historisch-ruimtelijke ontwikkelingen van de dorpen in Waterland behorende bij de gemeente Amsterdam.

5.1 Inleiding.

De 12de eeuwse situatie weerspiegelt zich nauwelijks meer in de dorpen, met uitzondering van de kerk van Zunderdorp. Een geheel nieuwe situatie ontstond bij Schellingwoude, Durgerdam en Uitdam, waar de dorpen verschoven in de richting van de Waterlandse zeedijk. Deze structuurverandering vond plaats ten tijde van de opkomst van de steden en de grootschalige akkerbouw, 13e/ 14e eeuw. De nederzettingen verchoven van het land naar de weg, dijk, of waterweg. Aan het einde van de 16de en in de 17de eeuw verdween de langgerekte vorm van de nederzettingen Ransdorp en Zunderdorp, om plaats te maken voor geconcentreerde kernen. In de 17de eeuw ontstond al vrijwel het huidige beeld, op enkele relicten na.

De datering van de structuurveranderingen lijkt in elk geval samen te vallen met veranderingen in de economie en de relatie met de steden.

Architectuur in Waterland uit de periode 1850-1940.

De architectuur van de dorpen gebouwd in de periode 1850-1940 bestaat uit een kleinschalige invulling in de lintbebouwing of in de kernen. Van grootschalige uitbreidingen is geen sprake. In Waterland is vastgehouden aan de een-laagsbebouwing met kap, gecombineerd met traditioneel-ambachtelijke vormgeving. De uitvoering van de 19de-eeuwse architectuur is te omschrijven als sober. Vooral in de (punt)gevels komen de landelijke invloeden naar voren, zoals de bewerkte houten lijsten van de daken of de dakkapellen. Er is echter ook geput uit varianten op de neostijlen; stedelijke invloeden vanuit Amsterdam. De toepassing van stijlen komt met name tot uiting in de detailleringen, zoals geblokte lijsten en horizontale banden in het metselwerk of de rondbogen boven de vensters. Ook geheel symmetrische gevelcomposities komen voor met of zonder frontons boven de vensters. Het aantal objecten met stedelijke invloeden blijft echter gering.

Boerderijen werden in de 19de en de 20ste eeuw op verschillende plaatsen gebouwd aan de verschillende Gouwen, o.a. aan de Liergouw, de Bloemendalergouw en de Poppendamergouw, evenals aan voorheen onbebouwde dwarswegen. Boerenbedrijven vestigden zich in de droogmakerijen de Durgerdammer Die - polder en de Blijkmeerpolder. Langs de Gouwen staan een aanzienlijk aantal stolpboerderijen. De boerderijen zijn gebouwd in steen-of houtbouw met pannen daken, waarin soms een jaartal van de renovatie.

5.2 Ransdorp.

In Ransdorp vond van oorsprong akkebouw plaats. De boerderijen stonden in de nabijheid van twee ontginningsnederzettingen, de Bloemendalergouw en de Liergouw. De verbindingweg tussen de twee gouwen werd steeds populairder en aan deze weg (tegenwoordig de Dorpsweg) verrees ter weerszijden de dorpsbebouwing.

Van oorsprong heeft er een relatie bestaan tussen de lintbebouwing en de verkaveling. Deze is door de verplaatsing van de boerderijen niet meer aan te wijzen.

De verkaveling van het westelijk deel van het landelijke gebied is duidelijk gericht op de Ransdorper Die, die deel uitmaakt van de hoofdrievier door Waterland. Het oostelijk deel sluit aan op de verkaveling van Holysloot.

De huidige structuur van Ransdorp is nog geheel in takt. Rond de kerk - gelegen in het midden van de lintvormige bebouwing - is een kleine kern ontstaan van een door huizen omringd, rechthoekig kerkhof, aan een zijde omgrensd met water. Dit water staat in verbinding met de Bloemendaler Gouw. De percelen aan de overzijde van de Dorpsstraat zijn dan ook via verschillende bruggen bereikbaar.

Aan de dorpsweg staan enkele markante gebouwen uit de periode 1850-1940, zoals de twee scholen, de voormalige dokterswoning en enkele boerderijen, die in maat en schaal overeenkomen met de oudere bebouwing.

Markante gebouwen in de kern zijn het raadhuis uit 1652 en uiteraard de onvoltooide laat-gothische toren, welke laatste een belangrijke silhouetwaarde heeft in het vlakke polderland.

5.3 Holysloot, de ontwikkeling van een veenontginningsdorp.

Holysloot ligt aan het water, de Holysloter Die. Het is mogelijk dat het oorspronkelijke Holysloot is weggeslagen. Na een korte bloeitijd in de 16de eeuw kromp het aantal huizen in Holysloot eind 17de, begin 18de eeuw sterk ineen; in 1750 een aantal van niet meer dan veertig huizen. De bebouwing ontwikkelde zich ter weerszijden van een bochtig pad op de zuidoever van de Die (Dorpsweg). Het pad liep (loopt) aan de westzijde dood op de Die; de enige verbinding van en naar het dorp liep eertijds via een nog bestaand voetpad in oostelijke richting tot aan de Zuiderzeedijk. De huidige ontsluiting, de weg zuidwaarts richting Ransdorp, kwam kort na 1825 tot stand, in het kader van de aanleg van het kanaal door Waterland.

Het witgepleisterde kerkje uit 1847, gesitueerd aan de rand van dorp, heeft een belangrijke silhouetwaarde voor zowel het dorp als het landschap.

5.4 Durgendam, dijkdorp op de noordoever van het Buiten-IJ.

Durgendam is ontstaan op de dam van de IJdoornpolder, die in 1422, kort na de St. Elisabethsvloed werd aangelegd. De polder vormt een duidelijke scheiding tussen buiten-IJ en de voormalige Zuiderzee. Vlak voor de polder ligt het vuurtoreneiland, waarop de uit 1893 daterende gietijzeren vuurtoren staat naar een ontwerp van A.C. van Loo.

Durgendam viel deels onder de banne Schellingwoude en deels onder de banne Ransdorp. Deze twee dorpen waren nauw betrokken geweest bij de bedijking van 1422. In 1687 werden bij een brand ruim 150 huizen in Durgendam verwoest.

In de 18de eeuw gold het dorp als een van de bloeiendste kernen in Waterland, voornamelijk gefundeerd op de inkomsten van de visserij. De afsluiting van de Zuiderzee maakte in 1932 een einde aan deze bron van inkomsten.

Halverwege de dijk is sprake van enige buitendijkse bebouwing, op een kleine landtong. Op deze landtong staat het voormalige raadhuis uit 1687. Aan de oostzijde van de landtong ligt de haven, in 1840 aangelegd ter vervanging van een meer naar het westen gelegen haventje, dat geheel was verzand.

De kerk staat een stuk achter de dijk, een van de karakteristieken van de Waterlandse dijkdorpen.

Het huidige aanzicht vanaf de weg of de IJmond is de unieke langgerekte vorm van dicht opeengepakte houten huizen aan de binnenzijde van de dijk, in maat en schaal een eenheid vormend. De huizenwand bestaat uit op zichzelfstaande eengezinshuizen. In de periode 1850-1940 is het dorp op een sobere wijze 'vernieuwd' is, met name de houtbouw. Enkele houten huizen zijn in het recente verleden historiserend opgetrokken. Ongeveer 1/3 van de dijkbebouwing bestaat uit sobere eenvoudige woningen, opgetrokken in baksteen.

Vanwege het beschermde dorpsgezicht telt Durgerdam een aanzienlijk aantal rijksmonumenten.

5.5 Schellingwoude.

Schellingwoude was een van de hoofddorpen van Waterland. De naam "Schellingwoude" is een grensnaam. Het dijkddorp bestond uit een Waterlands deel, ontgonnen vanuit de Waterlandse Die en een Amstellands deel, ontgonnen vanuit de Durgerdammer Die. De vroegste nederzetting lag haaks op de verkaveling, ten oosten van de Gouw. Waarschijnlijk verschoof de nederzetting in de 14de eeuw naar de Gouw. Tussen de 14de en de 16de eeuw heeft zich een tweede verandering voorgedaan: de boerderijen aan de Gouw werden verlaten, het dorp verplaatste naar de dijk. Pas in de tweede helft van de 19de eeuw vestigden zich weer boerenbedrijven langs de Gouw; in de 20ste eeuw werd het dijkddorp opgenomen in de stedelijke bebouwing van Amsterdam-Noord. Het karakteristieke beeld van dijkddorp is echter bewaard gebleven door de maat en schaal van de eenvoudige 19de en 20ste eeuwse dijkhuisjes, die voornamelijk in baksteen zijn opgetrokken. De kerk staat evenals bij Durgerdam een stuk achter de dijk. Enkele grotere 19de-eeuwse woonhuizen staan langs de Noorder IJdijk. Deze dijk ligt in het verlengde van de Oranjsluizen.

5.6 Zunderdorp.

Zunderdorp werd onderscheiden in een Vuilharder (het huidige Voorwerf), Nopeinder, Kerkbuurter en Zuideinder kwartier (laatstgenoemde is het huidige Nieuwendam). Het gebied van de banne Zunderdorp waterde af op twee verschillende riviertjes; deze hebben waarschijnlijk ook een rol gespeeld in de ontginningen van het omringende gebied.

Gezien de verkavelingsinrichting werd het zuidelijke gedeelte van Zunderdorp ontgonnen vanuit de Waterlandse Die. Een concentratie bebouwing ter hoogte van 't Nopeind en de Broekergouw, werd al in de veertiende eeuw gevormd.

Aan het noordelijke uiteinde werd in de lijn van de lintvormige nederzetting een kerk gebouwd, op de plaats van de huidige kerk.

Hier vond kernvorming plaats. In het noordelijke gedeelte werd min of meer haaks op de verkaveling een weg aangelegd, de Termietergouw genoemd. In de 17de eeuw kwam het zwaartepunt te liggen aan de Zunderdorpergouw, waarvan de langgerekte vorm al aanwezig was. Deze bebouwing verviel in het geheel tussen de 16de en de vroeg 18de eeuw. De nieuwe vestigingsplaats verplaatste zich naar de dorpskern.

Na een periode van terugval in de 17de eeuw werden er in de laatste anderhalve eeuw langs de Zunderdorpergouw weer enkele huizen gebouwd.

Zunderdorp heeft een verzorgende kern met daarbuiten gelegen de boerderijen. Er zijn weinig objecten uit de periode 1850-1940. Voornamelijk boerderijen en enkele eenvoudige arbeiderswoningen in de kern zijn uit deze periode geïnventariseerd. Verder staat er in de kern houtbouw-woningen uit de 18e/19de eeuw en nogal wat nieuwbouw van na 1940.

6. Literatuur

- BOS, J.M., 'Het bodemarchief van Waterland', NAR 6/ ROB, Amersfoort 1988.
- BOS, J.M., 'Archeologische verkenningen in Waterland', Holland, 2(1984), pp. 65-74.
- BOS, J.M., 'Stadse fratsen in een Hollands veengebied', Westerheem, 34(1985), pp. 110-123.
- BOS, J.M., 'Ransdorp in Waterland', Historisch Geografisch Tijdschrift, 1(1986), pp. 1-5.
- GROEN, J.A., 'Schellingwoude', Ons Amsterdam, 14(1962), pp. 66-69.
- GROEN, J.A., 'Durgerdam', Ons Amsterdam, 15(1963), pp. 306-311.
- GROEN, J.A., 'Zunderdorp', Ons Amsterdam, 17(1965), pp. 162-168.
- GROEN, J.A., 'Ransdorp', Ons Amsterdam, 18(1966), pp. 178-184.
- OTTENS, E., 'Amsterdams kleinste woningbouwvereniging', Ons Amsterdam, 31(79), pp. 62-66.
- TROUW, J., 'Waterland', Ons Amsterdam, 1(49), pp. 34-36.
- ZIJL, H. van, 'Durgerdam', Ons Amsterdam, 19(1967), pp. 2-39.
- ZIJL, H. van, 'Oeroude voetpaden in landelijk noord', Ons Amsterdam, 20(1968), pp. 68-73.

8. Kaartmateriaal

1. CONDET, J.C, Particuliere kaart van Amstelland of het omleggende van Amsteldam, Muyden, Weesp, Naarden &, 1749.
2. MOL, P., "Nieuwe kaart van de wijdberoemde koopstat Amsteldam met deszelfs gebied; beneevens alle de plaisante weegen en paden buiten de stat, als naa Diemen, de geheele Diemer Meer, als meede naa Slooterdijk en den Overtoom & ", 1770
3. BLANKEN, J. Groot Noordhollandsch Kanaal, 1825.
4. KUYPER, J., Gemeente atlas van de provincie Noord-Holland (1869), gemeente Nieuwendam, 1867.
5. KUYPER, J., Gemeente atlas van de provincie Noord-Holland (1869), gemeente Ransdorp, 1865.
6. Publieke Werken, 1900. Nieuwendam, Ransdorp.
7. Publieke Werken, 1941. Ransdorp, Durgerdam.
8. Publieke Werken, 1941. Holysloot.
9. Publieke Werken, 1941. Zunderdorp.
10. Grote provincie-atlas Noord-Holland, Groningen 1988, landelijk Noord, twee kaarten.